

MÁK FERENC

BEFALAZOTT GÓTIKA

A fiumei magyarokról

■ Horvátország ma – a szlavóniai tölgyesei, a dalmáciai olajligetei és a Quarner-öböl babércserjéi emlékével együtt is – egy félüton felejtett ország. A horvát nép régen, az idők hajnalán elindult valahová, de még mindig nem ért a megálmódott révbé; ezt elárulják tapintható történelmi emlékei is. 2012-ben ugyan – nem mindenki osztatlan örömeire – az Európai Unió 28. tagállama lett, ami úgy hiányzott neki, mint üveges tótnak ama bizonyos baleset, s akik otthonosak a bankok alvilági rejtelseiben, napjaink görögországi történéseit intő példaként ajánlják az ország politikai és gazdasági életét meghatározó intézmények vezetőinek figyelmébe. „Az államháztartás hiánya már most eléri a bruttó hazai össztermék 90 százalékát, melyen tovább ront a külső adósság, amely jelenleg a GDP 115 százalékát teszi ki” – olvasom minap a pénzvilág iránt érzett olthatatlan ellenszenvvel a vezető zágrábi napilap, a *Večernji List* címcímszalagján. Még jó, hogy a tengerparti kisvendéglők konyháját e komor jóslat (egyelőre) nem érinti, így az utas ma még bátran kiélheti egyébként is sután leplezett hedonizmusát. Az isztriai partvidéken változatlanul üde és friss a rozsmaringos tengeri fogas és a fohagyomával szédített tintahal – a kalamare –, és pompás gyöngyeit változatlanul őrzi a Plavac.

A terasz előtt, ahol fiumei vendéglátómmal ülök, egymástól mindössze háromszáz méterre magasodik az égnek a titói Jugoszláviáért és a délszláv népek egyesüléséért vívott véres antifasiszta háború hőseinek, a várost az olasz uralom alól „fölszabadító” mindahány dalmáciai partizánbrigád harcosainak emlékét őrző, kellően szocrealistára domborított, monumentális emlékműve és a fél évszázaddal későbbi, a titói Jugoszlávia valamennyi nyűgét magáról lerázni szándékozó, Horvátország és a horvát nép fölszabadságáért vívott Honvédő Háború hőseinek márványoszlopa. Hogy nekem – egykori jugoszláviai magyar kisebbségének – mit jelez ez a szembenállás, annak ebben a pillanatban nincs jelentősége, meglep viszont a fiumeieknek a történelem iránti közönye. Vagy egykedvűsége? Az isztriai hegyoldal jelentős szakaszán, egykori halásztelepülések sok évszázados templomainak küszöbeit is érintve fut tova a Tito marsall sugárút, míg alatta, közvetlenül a tengerparton a lényegesen csendesebb Ferenc József sétány mentén található a legjobb kávézó. Egyébként sem tudom, hogyan is állnak Tito emlékével a horvátok. A zágrábi elnöki palotából csak most, 2015 márciusában távolították el hófehér márványból faragott mellszobrát. A horvátok nemrégem megválasztott államelnök-asszonya szerint erre azért volt szükség, mert „Tito diktátor volt”. Mire a szociáldemokrata miniszterelnök tiltakozó nyilatkozatában kijelentette: „Tito és Tudman volt a legjobb, ami az adott történelmi pillanatokban a horvátokkal történhetett, és ha horvátként ezt nem érti valaki, akkor az nem érti a horvát történelmet.” Egyébként igen kegyesen bántak az egykori „előddel”, a szobrot, valamennyi műtárggyal együtt „átadták használatra” a Horvát Zagorje Múzeumnak, a legilletékesebb intézménynek, lévén, hogy Tito Zágrábtól alig negyvenöt kilométerre, a zagorjei hegyvidék Kumrovec nevű falujában született. Akkor most így, idők múltán, a nagyszerb törekvések végső kiteljesedéseként és megvalósulásaként létrejött s a társnemzeteket a maga uralma alá kényszerítő Jugoszlávia diktátora és kérlelhetetlen magalkotója, Tito marsall marad a horvát nép „nagy fia”, vagy mehet végre haza, visszavonulhat szülőfaluja csöndes magányába? Amíg e kérdés megnyugtató módon tisztázódik, Károlyvárosban a Tito marsall teret minden különösebb ceremónia nélkül, kellően disztintívált eljárás keretében, átkeresztelték Josip Broz térre. De hogy az idők mégis változnak, arra bizonyosság, hogy ma már a lovráni Munkás pékség süti a legjobb croisane-t. Ebbe a nagy tisztázatlanságba árulkodóan simulnak bele a kommunista világ szakszervezeti üdülőként használt egykori olasz paloták és villák fürdőpavilonjainak durván befalazott és bevakolt, gótikát idéző boltívei: ott, valahol a malter mögött van egy elrejtett világ, kívül pedig a látható és megtapasztalható, nagy-nagy bizonytalanság.

Fiume 1776–1809, 1822–1848 és 1868–1918 között – kényszerű megszakításokkal ugyan, de mindig a magyar–horvát államszövetség rendjének megfelelően – közel százöt évig játszott meghatározó szerepet a magyar nemzet történelmében. Az első korszakban

IV. Károly, Mária Terézia és I. Ferenc törekvéseinek köszönhetően a 18. század végétől élénk kereskedelmi forgalmat bonyolított le, kapcsolatai a világgal rohamosan fejlődtek. Második korszaka a magyar reformkor idejére esett, amikor a korábban kiépített kereskedelmi kapcsolatoknak a nemzetgazdasági szempontok alapján történő, minél racionálisabb kihasználása volt a cél. Igazi virágkorát a horvát–magyar kiegyezés utáni fél évszázad idején élte, ekkor szinte újjáépült a város és a kikötő. S bár olaszok, horvátok és magyarok között nemzetiségi ellentétek mindig léteztek, az 1880-as évek elején végre minden oly reményteljesnek tűnt, mintha a gazdasági józanság fölébe kerekedett volna a nemzeti elvakultságnak, s a közjó szolgálatának szándéka legyűrte volna a pártos elfogultságot.

Fiume lakosainak száma 1777 és 1810 között a gazdasági prosperitás nyomán folyamatosan nőtt, a négy évtized során – a napóleoni háborúig – 5312-ről 8958-ra emelkedett. 1822–1847 között, amikor a város közjogilag újra a Magyarországhoz tartozott, lakosainak száma 11 865-re gyarapodott, 1863-ra pedig elérte a 13 149-et. Ezt a kiegyezést követően egy elképesztő fejlődés követte: 1869-ben 17 884, 1880-ban 20 981, 1890-ben 29 494, 1900-ban 38 057, 1910-ben – gazdasági fejlettségének csúcán – pedig 49 806 volt a lakosok száma. Ebben az esztendőben – Fest Aladár adatai szerint – a kikötőváros lakossága anyanyelve szerint a következőképpen oszlott meg: a 49 806 főből 24 212 (48,6%) olasz; 13 351 (26,8%) horvát és szerb; 6493 (13,0%) magyar; 2337 (4,7%) szlovén (és vend); 2315 (4,6%) német. A gazdasági érdekérvényesítés, a közösségi élet sokszínűsége, az intézmények működése és a kulturális élet gazdagsága tekintetében ez volt a fiumei magyarság fénykora.

Fiumében ma már nem élnek a 19. század kiegyezés utáni évtizedeiben ideérkezett magyar hivatalnokok leszármazottai, ámbár a horvát nyelvet beszélők sorában akad néhány polgár, aki a családi kötődéseit azon régi az időkre vezeti vissza. De az óváros nevezetes tornya alatt, a kiömlő korszot karmai között szorongató sasmadar uralta világban ezek a ködképek voltaképpen már megfoghatatlanok. Fiumében nincs magyar ember, aki Garády Viktor kedves tengeri történetein nőtt volna fel. Akik ma a városban magyarul beszélnek, akik egy közösségbe tartoznak, és adott helyzetben együtt ünnepelnek, azoknak túlnyomó többsége – 90 százaléka – az egykori jugoszláviai magyar közösségből került ide. A hatvanas, hetvenes, nyolcvanas években ide házasodtak, itt tanultak, vagy itt kaptak munkát, hogy egzisztenciát szerezve, családot alapítva végérvényesen itt maradjanak.

A szocialista Jugoszláviából véres háború útján kivált és a saját szuverenitását megteremtő Horvátországban 1991-ben mintegy négy milliárd horvát ünnepelte az ország függetlenségének kikiáltását. Az ennek nyomán kirobban horvát–szerb háborúban az önállóságért vívott nemzeti mozgalom bőven merített erőt az igen népes horvát emigrációból, abból a nemzeti erőből, amely sohasem békült meg a kommunista rendszerrel, ehelyett hazája elhagyására kényszerült. A 20. századot lezáró, elképesztően kegyetlen és véres balkáni háború, a népiirtástól a haláltáborok üzemeltetéséig az emberi gonoszság legborzalmasabb változatait mutatta meg. S mert a Jugoszláv Néphadsereg alakulatainak és az őket kísérő csetnik szabadcsapatoknak (voltaképpen martalócoknak) fölvonulási terepe a szerb–horvát határ mentén elterülő baranyai és szlavóniai magyar falvakon át vezetett, égtek a magyar falvak vagy négy éven át szakadatlanul. Így történhetett, hogy a korábban 70 000 fős horvátországi magyarság 2011-re 14 048-ra apadt. Akik a nagy menekülésből visszatértek, azok vagy a Drávaszögben újjáépített magyar falvakban, vagy az Eszékhez fogható nagyobb városokban telepedtek le. A horvátországi magyar közösségnek ma politikai érdekképviselete, választott parlamenti képviselője van, amellet helyi önkormányzatai, hagyományápoló egyesületei működnek a térségben. Eszéken megjelenik az *Új Magyar Képes Újság* című hetilapjuk, a Szlavón Televízióban pedig 2002. március 15-e óta kéthetente jelentkezik friss adással a *Drávátáj* magazinműsor, mely riportokban, tudósításokban számol be a horvátországi magyarság sorsát érintő aktuális kérdésekről, esetenként neves horvátországi magyarokat mutatnak be, történeti témájú riportjaikban pedig a magyar települések múltját is feldolgozzák. Általános és középiskolai szinten működik ugyan az anyanyelvű oktatás, de évről évre komoly gondot okoz a magyar diákok egyre apadó létszáma. Az őshonosnak számító baranyai és kelet-szlavóniai területeken kívül már csak a horvát fővárosban, Zágrábban és a tengerparti Fiumében (Rijekában) él jelentősebb számú magyar közösség.

A közel kétszáz ezer lelket számláló Fiumében, a Tengermelléki-fennsíki Megye központjában a 2011-es népszámlálási adatok szerint közel 18 000 fő tartozik valamelyik nemzeti kisebbséghez, s ez a város lakosságának 13,83 százaléka. Legtöbben a szerbek, az olaszok, a bosnyákok vannak, de számottevő az albánok létszáma is; valamennyien a volt Jugoszlávia ittfeljött, eleven emlékei. A magukat magyaroknak vallók száma 2015 júliusában 214 fő. Tíz évvel korábban ez a szám még bőven meghaladta az ötszázat, a fiumei magyar közösség tehát vérszenen eltűnően van. A horvát törvények azonban mindazokban a városokban és

járásokban, ahol a nemzetiségek aránya meghaladja a 1,5 százalékot, lehetővé teszi a kisebbségi tanácsok (önkormányzatok) működését. E tanácsok a megyékben 25, a városokban 15 tagúak, ám jószerével csak véleményezési jogkörökkel rendelkeznek. Így válik lehetővé a Rijeka Városi Magyar Kisebbségi Önkormányzat működése, melynek prof. dr. sc. Pogány Tibor matematikatanár az immár másodszer is megválasztott elnöke, az alelnöke Vlasteliæ Anna, a titkára pedig Viola Éva üzletasszony. Politikai szervezetük a *Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége* 1994-ben alakult meg, s jelenleg 190 tagot számlál, felölleli tehát szinte a teljes fiumei magyar közösséget. Az egyesület elnöke Viola Éva asszony már harmadik sikeres mandátumát tölti.

Pogány Tibor a Bácskában, a Duna melletti, egykor német többségű Apatinban született 1954-ben. 1978-ban Belgrádban az egyetem statisztika szakirányán szerzett tanári oklevelet. Diplomázás után a közép-boszniai iskolákban tanította a számtant, a nyolcvanas évek elején azonban már a dél-bánsági Kevevárán és Székelykeven oktatótt. A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen kezdett doktori disszertációjába, értekezését azonban 1986-ban a belgrádi egyetem matematika tanszékén védte meg. 2000 óta él Fiumében társadalmilag is aktív életet. Ma a Rijekai Tudományegyetem Tengerészeti Karának matematikaprofesszora és a budapesti Óbudai Egyetem Alkalmazott Matematikai Intézetének kutató-professzora. 2007-ben kivételes tudományos és oktatói munkásságáért a Fiumei Tudományegyetem elismerésben részesítette. Az évek során számos publikációja jelent meg, több matematikai tudományos folyóirat szerkesztője. Pogány Tibor minden pillantásában megfontolt, a világ eseményeit mérlegelő ember – igazi professzor. Ő igazán nem a tépelődések embere. Szavaira érdemes odafigyelni, akik a bizalmukat helyzeték belé, mindenképpen bíznak a jövőben.

Viola Éva életrajzi adatait néhány verseskötete hátsó oldaláról is idemásolhatnám. A 19. és a 20. század fordulója emlékezetes évtizedeinek jeles helyi írói és költői után ma már egyedül az ő lírájában él tovább a magyar Fiume. Ő az, aki még megénekelheti, hogy Fiumébe üdén érkezik a tavasz, ő az, akinek szemében „ragyogva fürdik a kvarnerói öböl”, s ő az, akinek léptei nyomán felzúg az Adria kékje. Ő az egyetlen magyar költő, aki nem az emlékek nyomán szól az Adriáról, számára ugyanis a napi élmények sorába tartozik a hullámok érkezése, s aki éppen ezért még válogathat az azúr sugarakban. Ő még úgy merenghet a végtelen értelmén, hogy annak közvetlenül a peremén áll. Utolsó, 2014-ben megjelent *Fiume* című kétnyelvű verseskötetében olvasható *Régi képek* című költeményében így énekel: „Nem könnyű visszaidézni a távoli / mosolyokat, könnyeket, hangokat / a múlt fáradt képeit. / Mennyire más volt minden!”

Viola Éva is a Bácskában, Zomborban született, 1982 óta él Fiumében. Korábban az üzleti világban működött, ma a fiumei magyarság lelke, gondnoka és mindenese. Jóllehet több verseskötet szerzője, nagyon is magabiztosan mozog a mindennapok valóságában. Programokon dolgozik, beadványokat fogalmaz, székházat biztosít a közösségnek, és ünnepeket rendez, hogy alkalmat adjon a találkozásra. Ő az, aki kapcsolatot tart fenn a fiumei horvát és a horvátországi magyar szervezetekkel, valamint az anyaország megannyi intézményével, politikai-közéleti fórumával. Nagy vállalása a minden nyárelején rendezett fiumei amatőr festők egyhetes találkozójának megszervezése és levezénylése, melyet pécsi és szegedi kapcsolatok révén az idén már nemzetközivé avattak. Mindemellett ő a szervezője és szorgalmazója a magyarról horvát nyelvre fordított könyvek megjelentetésének: neki köszönhető, hogy 2010-ben napvilágot láthatott a *Mađarske poslastice* (Magyar sütemények) című szakácskönyv, majd 2013-ban a *Mađarske narodne bajke*, 2014-ben pedig a *Mađarske narodne priče* című népmese-válogatás. Mostanában magyar gyermekversek horvát fordításán dolgozik.

Smiljanja Anikó a Fiumei Egyetemi Könyvtár tudományos munkatársa, ő az egyik gondozója annak a közel 130 000 kötetnek, amely az 1918 őszen bekövetkezett nagy fölfordulást követően sok-sok évtizedre a könyvtár épületének pincéjébe került. Köztük az akkori magyar iskolák, egyesületek, lapszerkesztőségek és egyéb intézmények összesen 18 000 kötetes gyűjteménye is, melynek földolgozása csak néhány évvel ezelőtt kezdődött. Elmondja: a magyar könyvek mellett legalább ugyanennyi más nyelvű – elsősorban német, olasz és angol – kötetnek van magyar vonatkozása, így hát számára a csodák világa kimeríthetetlen. Most éppen egy nagyszombati katolikus énekeskönyv 1675. évi kiadásának beazonosításán dolgozik, úgy tudja, eddig csak az 1674. és az 1676. évi kiadása ismert – lehet, hogy ismét egy ritkasággal gyarapodott a magyar könyvtörténet. Édesapja – és az egész népes rokonsága – szabadkai volt, édesanyja azonban budapesti. Anikó a magyar fővárosban született 1954-ben, de az 1956-os forradalom után a család Szabadkára költözött. Zágrábban végzett egyetemi tanulmányai után 1979-ben telepedett le Fiumében, s egy abbáziai utazási irodában a keleti idegenforgalom ügyeinek intézésével volt megbízva – ekkor készült föl a magyar történelemből. Persze kiválóan ismeri Fiume és az egykori magyar tengerpart történetét is.

S hogy érzékeltesse az idők múlását, elmondja: 1900-ban a magyar kikötővárosban 29 gyár, üzem vagy kereskedői vállalkozás működött, s a pezsgő gazdasági életre jellemző volt, hogy 21 konzulátus biztosította a kapcsolatot a világgal. Ma, 2015-ben összesen hat üzem működik, és két konzulátus elegendő a kapcsolatok fenntartására.

Smiljanija Anikó nem leplezi, hogy a manapság oly ritka boldog emberek egyike. És ez az érzés az Adriára érkezésének első pillanatától a hatalmában tartja őt. Nagyon egyszerűen szólva: a tenger végtelenjének látványa szabaddá teszi a lelkét és a szellemét egyaránt. Azokban az igen kritikus kilencvenes években a mediterrán napsütés és az azúr derűje nyújtott a számára reményt. Az Országos Széchényi Könyvtárral, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárral és a Magyar Nemzeti Múzeummal tartott, eleven kapcsolatai révén otthon van a magyar tudományos életben, gyakran megfordul a budapesti intézményekben.

Annak, aki mélyebben a város szemébe néz, feltűnik, hogy a klasszikus Fiume mára milyen súlyosan elproletariázódott. „Eliparosodott!” – javít ki önérzetesen beszélgetőtársam. Egyre megy, a város erőteljesen magán viseli a szocialista idők jegyeit. Valaha itt, a város közvetlen közelében és a környéken három hajógyár és egy országos jelentőségű kőolaj-finomító is működött, az üzemekbe egykor ezrével érkeztek a munkások. A térfoglaló tömegnek lakás kellett, hát sorra épültek az ormótlan toronyházak, melyek szinte foglyul ejtették a történelmi óvárost. De a tengerparti sétánya az Adria palotával, a karsztokból lefutó vasútvonalával, a Baross kikötő öntöttvas bakjaival és a három kilométernél is hosszabb, Mária Terézia nevét viselő hullámtörővel együtt még a csodás, régi időket idézi.

Fiumében a korábbi magyar szárványközösség mára diaszpórává alakult. Hosszú évtizedeken át a fiumei magyarok létszáma tartósan kettőezer fő körüli volt, az elhaltakat pótolták az újszülöttek. Létezett a natalitási egyensúly – mondanám tudományosan. Iskolája, magyar sajtója nincs a tengerparti magyaroknak, az a bizonyos „vasárnapi iskola” is csak ideig-óráig működött. Ami még megszólítja és összehozza a közösséget, azok a nemzeti ünnepeink – a március 15-e, az október 23-a –, és az a farsangi terített asztal, ahol fölszabadult derűvel üdvözlük egymást, és együtt vetnek számot a közelmúlt emlékeivel és a jövő reményeivel. Hosszú évek óta már nem több ez a csoport 30-40 főnél. A 15 fős magyar önkormányzat mellett a városban működik a Baross Kultúregyesület, amely kifejezetten hagyományápoló tevékenységet folytat, az egyesületnek köszönhető, hogy Baross Gábor, Jókai Mór és Szabó Lőrinc nevét ma emléktábla őrzi a környéken.

Kérdésemre: mi lesz a fiumei magyar közösség sorsa, Pogány Tibor tanár úr a tudós megfontoltságával jelenti ki: matematikailag kiszámítható. Viola Éva már idézett, *Régi képek* című versében így fogalmazott: „Az utánunk maradt mindenség / bágyadt csobbanással szétcsóródik / a hullámok gyöngyeivel”. Smiljanija Anikó pedig a rá jellemző derűvel mondja: Fiumében mindig lesz olyan magyar, aki emlékezni fog a múltjára és a jövőbeli feladatára. A kis magyar közösség egyébként roppant dinamikus életet él, a viharok elcsöndesültével mindenki újjáépítette korábbi szülővárosával a kapcsolatokat, gyakran járnak haza a Bácskába vagy valahová Magyarországra. Akad olyan is, aki idős korára a hazatelepülést tervezi. Ha tényleg elmenne, a fiumei magyar közösség őt is mindig visszavárja. Ebben sincs semmi különös, aki egyszer megfordult a városban, alkalomadtán úgyszólván visszatér. Fiume – a mediterrán dimenzióin túl is – mérhetetlenül nyitott város. Évszázadok óta életének, mindennapjainak része, hogy innen útra kelnek és egy idő után hol örömmel, hol búbanattal megrakva visszatérnek az utazók. Mert Fiume, a címerében szereplő korsóból folyamatosan és kiapadhatatlanul ömlő vízsugár tanúsága szerint is örök, rendíthetetlen és kikezdehetetlen.

„MEGMARADTAK A JÉG HÁTÁN ES”

Madéfalvától Bukovináig, Bukovinától az Al-Dunáig...

■ 1. Az 1764. évi madéfalvi történelem következtében a történelem sodrásában új székely közösség született meg, amely előbb bukovinai volt, majd al-dunai, dévai, kanadai, braziliai, bácskai, végül dunántúli székely közösséggé harcolt a megmaradásáért...

A törököktől 1774-ben visszakapott és Splényi tábornok huszárai által „lefoglalt” Bukovina a Kárpátok keleti lejtőjén fekvő lépcsőzetes felföld, az egykori Galícia, a Prut folyó, Moldva, Erdély és Máramaros közé ékelődött termékeny terület, mely Nagy Lajos királynak idejében még viszonylag sűrűn lakva Magyarországhoz tartozott. Az 1700-as években nagy-

részt elnéptelenedett, elvadult területét a Rákóczi-szabadságharc leveretése és az önálló erdélyi fejedelemség megszűnése után immár az Osztrák Birodalom vette át. Splényi, majd gróf Hadik András, Erdély új helytartója és kormányzója hathatós közreműködésével öt magyar falut alapítottak és népesítettek be a Moldvába menekültek: Fogadjistent, Istenségitset, Hadikfalvát, Andrásfalvát és Józseffalvát. Létrejött egy bukovinai székely közösség, amely az Erdélytől való sok évtizedes elszakítottság következtében rokon, de módosult életvitele és hagyományokat tisztelő és művelő népi kultúrája révén elkülönült, zárt, a többitől immár jól megkülönböztethető bukovinai székely kultúrát eredményezett.

A térséget szándékosan több nemzetiséggel telepítették be, így az a korábban itt élő lakossággal igencsak tarkálló bolyokat képezett. Rutének, ukránok, huculok, románok, lengyelek, lipovárok, németek, székely-magyarok, szlovákok, örmények, zsidók, oroszok, cigányok stb. éltek itt majd másfél évszázadon át viszonylagos békességben egymás mellett. Amikor a trianoni diktátum végül is elszakította őket Erdélytől és Magyarországtól, a köldökszínör leszáradása riadalmat és elhagyatottság-érzetet keltett bennük, hisz a soknemzetiségű Bukovina román hegemon kézbe kerülve szinte azonnal idegenként kezelte őket. A székelyek elszaporodása, ennek következményeként birtokaik felaprózódása és az általános elszegényedés miatt is már az 1880-as években megkezdődött a kirajzás Bukovinából...

Elsőként az Al-Duna mocsaras területére mintegy négyezren települtek át. Pancsova környékén három ma is létező települést alapítottak: Hertelendyfalvát, Sándoregyházát és a ma is színmagyar lakosságú Székelykevét. Őket követték a Déva környéki kirajzások (Csernakeresztúr), de hamarosan Kanadába és Brazíliába kivándorló kisebb létszámú csoportok is szerencsét próbáltak, a húszas évektől felerősödő kivándorlási lázat pedig román ügynökök és a román kormány által létrehozott Kivándorlási Hivatal is segítette...

2. Képzőművész vagyok. Írni viszont, szokásommá vált.

Al-dunai székelyként születtem, idestova negyed évszázada foglalkozom néprajzi gyűjtésekkel. Szándékom, hogy a három délvidéki községbe tömörülő székelyeket bemutassam, az elmúlt néhány évtizedben általam is követhető folyamatokat, a múlt és a jelen állapotát pedig nagy vonalakban rögzítem.

A madéfalvi vérengzés óta túléléséért küzdő, csíki és háromszéki falvakból kiszakadt, hányattatottságában összetartó népcsoportot ma Magyarországon egységesen bukovinai székelynek mondják.

A Bukovinában megtelepedettek két és fél évszázad alatt mesterséges megosztottságban, majd többszöri kirajzás után is többnyire még mindig kisebbségi sorban élnek. Romániában ma dévai, Magyarországon völgysegi, Szerbiában al-dunai székelyeknek nevezik őket.

Utóbbiakról már keveset tudnak. Történetük rövid megírásával pedig azt szeretném, ha újra kiléphetnének az elfeledettség fenyegető homályából.

3. Akiket az Al-Duna kanyarulatának mocsaraiba ragadott 1882–1883-ban a „csángó-láz”, mocsarakat csapoltak le, falvakat emeltek az ingoványon, és – fittyet hányva a történelem zivatarainak – a mai napig békés-kitartóan éltek diaszporális életüket. Ápolják nyelvüket és hagyományait. Ők azok, akik maroknyian vannak, de a legutóbbi, a Jugoszlávia szét hullását eredményező balkáni háború kétszer hét szűk esztendeje ellenére is megpróbálnak talpon maradni.

E hagyományosan vendégszerető nép három létező faluja közül – Székelykeve (Skorenovac), Hertelendyfalva (Vojlovica) és Sándoregyháza (Ivanovo) – Székelykeve a legnépesebb. 1990-ben közel 4000, ma már alig 2500 lakosa van. Nagy többségük magyar. A többi magyarul beszélő katolikus bolgár (palyán vagy palyén) és kevés szerb család. Megmaradt szellemi örökségük nagy része, a tájszólások, a kítűnő állapotban konzerválódott székelyes nyelvezet, a népszokások, népdalaik, valamint gazdag anekdotakincsük. A három falu népessége nehéz életkörülményei ellenére megőrizte jókedvét, és a székely góbságok sajátos ízét Bukovinából átörökítette az Al-Duna tájékára.

Viszontagságaikról immár számottevő irodalmi művek beszélnek, szinte lehetetlen fel- és rangsorolni azon neveket, könyveket, szociográfiai tanulmányokat, dolgozatokat, szépirodalmi műveket, amelyek érthetővé és átérzhetővé tették/teszik évszázadokon átívelő megpróbáltatásaikat, küzdelmeiket a megmaradásért. A pusztá megmaradásért, merthogy alig is lehet számba venni mindazon stációkat, amelyeket elszenvedtek, de végül győzedelmesen túléltek.

3. Első „felfedezőutam” (1981) előtt szülőfalumban, Székelykevéen olyan idős személyeket kerestem fel, akik még Bukovinában születtek. Az ötletet, hogy az őshazát megkeresem,

gyermekkorom óta dédelgettem magamban, és végül közösen valósítottuk meg második unokatestvéremmel, Kelemen Sebestyén-Perccel, aki hasonló ábrándokat szövögetett. Ő 1978 és 1983 között egyetemista-abszolvensként a székelykevei iskolában magyar nyelvet tanított. Áldott emlékezetű Perccel „kiterveltük”, hogy a Bukovinából való kivándorlás századik évében az al-dunai székelyek közül elsőként megjárjuk őseink útját. Ezt a tiszteletkört 1981 nyarán, a kitelepedés 99. évében sikerült megvalósítanunk. Mint akkoriban mondtuk volt: azért, hogy a falunkból senki ne előzhessen meg bennünket...

Negvedszázad múltán, 2006 májusában másodszer is eljutottam Bukovinába. Az első látogatás óta nagyot fordult velünk a világ. Kíváncsi voltam, elárvult székely falvaink állnak-e még. Élményeimet számos fotóval örökítettem meg, s hazatérve egy rövid összegző élménybeszámolóval egészítettem ki.

Magyar családok elvéve maradtak ott, s csak olyanok, akik inkább nem tudtak, mint nem mertek, kitelepülni. Ők voltak a kihunyó parázs őrizői. A nyolcvanas évekig még mind az öt faluban éltek magyarok, azóta tudomásunk szerint csak Istensegítsen és Hadikfalván néhányan. Egykori lakói és azok utódai a kilencvenes években bekövetkezett romániai politikai változásoknak köszönhetően már könnyebben látogatják a vidéket, amely nyilván sokat változott a nagy kitelepítés óta. Az újonnan érkezett, zömükben román telepesek a régi házakat fokozatosan lebontották, a visszamaradt épületanyagokból román mintára építették fel saját házaikat. Nyilván a táj jellege is megváltozott azóta. Más nyelvű, más szokású és vallású emberek lakják zugait, de itt-ott fellelhetők még a régi települések megmaradt szegelletei. A templomok zömét ma már az ortodox egyház működteti, de alig átalakítva, s néhol kegyelethől meghagytak egy-egy régi mellékoltárt (pl. a hadikfalvi Mária-oltár), értékes szentképeket. Örömiünkre, a fogadjisteni fatemplom mellékében, a kis haranglábon is ott lakozik még a Novotny Antal temesvári harangöntő által 1907-ben készített kisharang. A templomok udvarában egy-egy székelyesen megfaragott emlékkereszt áll, ezeket a Magyarországról régi falujukat meg-meglátogató bukovinai székely közösségek állították fel (Bukovinai Székely Szövetség) alig egy évtizede. Egy-két középület is megmaradt, a hadikfalvi, istensegítsi iskolaépületek például, és az utcák kanyarulatai, néhány vén fa, deszakerítés, roskadozó régi szériu vagy udvari kerek kút mind-mind gondolatébresztő motívumok.

De megvannak még a közelmúltban egy-egy faragott fejfával jelölt s díszített, körbekerített régi temetők maradványai is. Ez utóbbiak, igaz, meglehetősen foghíjasan árválkodnak, mert bizony nemcsak az idő vasfoga emésztette el a zömében katolikus kőkereszteket vagy az andrásfalvi reformátusok fejfáit...

Bukovina az ott élt őseire kíváncsi ember számára ma már inkább kegyhely, zarándokhely, amely a hagyománytisztelet lelkében érinti meg, s az óhaza meglátogatása néha euforikus hangulatot kelt benne. Régi falvaink még meglévő részleteinek örömteli újralfelfedése s ezzel ellentétben a lassú temetői enyészet látványa erős hangulatváltozásokat eredményezhet, megindító tud lenni. Az emberen gyakran eluralkodik az érzés, hogy végérvényesen elveszítettünk valamit az óhazából, ősökből, összetartozásból, tájból, vidékből, és talán lelki gazdagságunk is megcsappant a továvándorlások által. Mert aki hazáját elhagyja, a lelke egy részét hagyja el... Marad azonban egy bizonyossága, hogy amíg emlékezetében képes felidézni annak hangulatát s megélni a benne élő nehéz örökséget, addig megmarad büszke székelyes tartása is.

4. A fiatalon meglehetősen komolyan és viharos élménnyel telített székelykevei amatőr gyűjtőmunkám eredményét megpróbáltam egybevetni az élményszerűen megélt Bukovina-képpel. A sok vesződéssel összekotort szellemi és tárgyi emlékeket, szülőfalum valamikori népéletének maradványait igyekeztem kiegészíteni gyermekkori megélesem tükörcserepeivel. De nem hagytam ki a dunántúli székely közösséget sem. A történelem gonosz fintora volt, hogy miután Bukovinából Bácskába telepítették székelyeinket, nekik ott sem volt maradásuk. Két év után újra átlépte őket a határ. Végül zömük Tolna megyében, Szekszárd, Bonyhád környékén telepedett meg.

Ma megközelítőleg 25 000 bukovinai székely lélek él Magyarországon, 35-40 ezer szerte a világon. Az 1991-ben kirobbant jugoszláviai belháború következményeként, az elvándorlás miatt immár csak 7-8 ezren maradtak az Al-Duna kanyarulatában. Déva környékén és Csernakeresztúron, valamint más erdélyi településeken többnyire százas létszámú szörványokat találunk. Szép számban élnek viszont Nyugat-Európában, Észak- és Dél-Amerikában, Kanadában, de még Ausztráliában is olyannyira meghonosodtak, hogy szinte laza tömbközségekben élnek.

Éppen csak eredeti bölcsőhelyük, Bukovina maradt székelyek nélkül.

5. A bukovinai székelyek azonban *nem vesztek el*. Túléltek már az enyészet kísértéseinek minden rémét, „átalküzdötték” magukat minden nyomorúságon, de megtartották magukat mindmáig.

Küzdő szellemiségüknek köszönhetően kibírtak negyed évezred nélkülözést, kiszolgáltatottságot, nyomort, szűkösséget, ritkán adódó lélegzetvételnyi megnyugvást.

Hogy a sors kegyeltjei-e, vagy az isteni gondviselés által maradtak meg, csak a sejtések örömeivel tudjuk eldönteni. Mert itt vannak, megmaradtak. Isten ruházatának korcáról nem hullottak le. A hagyományaik erejével megküzdöttek az enyészet és a szétszóródás rémével. Ahogy az al-dunai testvéreik mondanák: „megmaradtak a jég hátán es”.

Péter László

VAJDASÁGI TÁJHÁZ – AMERIKAI MAGYAR SEGÍTSÉGGEL

■ Az észak-amerikai Magyar Baráti Közösség képviselőjeként Balogh Balázssal, Cseresznyés Magdolnával, Fülemlé Ágnessel, Juhász Katalinnal, Kóka Rozáliával, Ludányi András-sal, Megyeri Józseffel, Megyeri Piroskával és Szabó Katicával magam ott voltam a Vajdaságban, amikor a Kisoroszi Tájház (Torontál Magyar Oktatási Művelődési és Ifjúsági Központ, Vajdaság) működésének tizedik évfordulóját ünnepeltük, és egyszersmind kinyilvánítottuk a testvérközösségi kapcsolat megerősítésének eltökélt szándékát. A vajdasági magyar szervezetek vezetői és tagjai közül mintegy százfőnyi közönség vett részt a közös programban a csodálatos fafaragásokkal díszített tetőszerkezet alatt, hímzett terítőkkal borított asztalok mellett. Az alkonyat lágy fényében mindnyájan élvezhettük a Tájház virágoskertjének színpompáját, valamint a halastóban visszatükröződő napnyugtát. A háttérben egy cseperedő kis erdő ágait cirógatta az esti szél.

Talpai Sándor elnök tíz esztendő önkéntes munkájának eredményéről számolt be: szabadtéri színpad, vendégház, halastó, erdőültetés; adventi programok, gulyásfőző versenyek, kézművesprogramok és a mindent megkoronázó egyhetes nyári gyermektábor. Mindennek a Tájház a központja, sok-sok környékbeli lakos tartalmas együttlétének helyszíne. A roska-dozó parasztház pedig a múlt századbéli életet bemutató kis múzeumma fejlődött a helyiek munkájának, valamint adományainak köszönhetően.

A tízéves évforduló programját még a nagy égszakadás sem zavarta meg. A körülöttünk dühöngő vihar ellenére örömmel hallgattuk a gyermekek citeraegyüttesét és énekkarát, valamint egy tekerőlantos fiatalember muzsikáját. Magyarországi MBK-ás barátaink is hozzájárultak a műsorhoz. Jóleső várakozással hajtottuk fejünket a párnára, tudván, hogy másnap szemtanúi leszünk a tizedik gyermektábor megnyitójának.

A következő hét aztán megállás nélkülinek bizonyult. A gyermektábort ellátó önkéntesek fáradtságot nem sajnálva, reggeltől késő estig foglalatoskodtak. A hagyományörző műhelyekben gölöncséres, fafaragó, szövő- és gyöngyfűző mesterektől tanultak a gyerekek. Az egész napos programot szórakoztató és művészi műsorok zárták, amelyeken a gyermekek szülei és testvérei is részt vettek. Példás volt a több mint száz gyermek viselkedése és a vezetők türelme, valamint kreativitása. Ugyanakkor inspiráló volt látni, hogy a vezetők milyen sikeresen bedolgozták a programban a pár évvel ezelőtti amerikai utazás folyamán – az ITT-OTT Találkozó, valamint cserkész táborban – szerzett ötleteiket.

Ottlétünk alatt érzékelhettük, hogy értelmese van a további együttműködésnek, az eszmecserének, mert az mindkét oldalon megerősít bennünket. Szeretném, ha tanulnánk tőlük az önfeláldozó munkáról, a fegyelemről és az összetartásról. Bízom abban, hogy együttműködésünk erősíteni fogja őket, főleg a gyermekeket, hiszen tapasztalhatják, hogy az óceánon túl is vannak „szórványcsoportok”, ahol nagy értékük van a magyar hagyományoknak, és ahol, akárcsak ők, sok energiát fektetnek annak megőrzésükbe. Reméljük, hogy egymás rendezvényein ezután is részt vehetünk, erősítvén összetartozás-tudatunkat. Biztos vagyok abban, hogy hasznos tapasztalatcserét eredményeznek majd ezek az együttlétek.

Bokor Erika

CAMP SUNRISE, avagy angol tábor erdélyi magyar fiataloknak

■ A termálvizéről híres település, Algyógy Dévától huszonhét, Szászvárostól tizenegy km-re terül el, a Maros jobb oldalán, az Érchegység lábánál. Itt alapított földművesiskolát 1885-ben Kuun Kocsárd, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) egyik életre keltője, aki vagyonát a modern belterjes gazdálkodáshoz jól értő mintagazdák nevelésére, illetve a szórványban, a magyar nyelvet rosszul vagy egyáltalán nem beszélő Hunyad megyei református gyermekek taníttatására fordította.

A Hunyad megyei Algyógy mai hírnevét az Erdélyi Ifjúsági Keresztyén Egyesület (IKE) alapozta meg. Ennek nyári programjai között ugyanis szerepel egy táborozás, a Camp Sunrise – angol anyanyelvű és erdélyi magyar szervezőkkel. Az Algyógyi Ifjúsági Keresztyén Központ az idén is mintegy félszáz gyereknek adott otthont július 5. és 11. között. A résztvevők nemcsak a programok ideje alatt beszélhetnek angolul, hanem a szervezők anyanyelve okán is. Így érezhetően bővül a táborozók szókincse. Eddig angliai vagy ír fiatalokkal közösen szerveztük a tábort, az idén az Amerikai Egyesült Államokból érkezett a szervezőcsapat.

Hogy miként kerültünk kapcsolatba velük? A szálak hogyan kötődnek össze?

Több mint egy éve az Amerikai Magyar Baráti Közösség (MBK) meghívására részt vettem a Reménység tavánál (Lake Hope) szervezett ITT-OTT konferencián. Ezt követően pedig közel egy hónapig magyar közösségeket látogathattam, magyar rendezvényekre jártam el az Egyesült Államokban. A Reménység tavánál alkalmam volt bemutatni az IKE munkáját és rendezvényeit. Az előzmények közé tartozik, hogy az MBK egyik legodaadóbb és legaktívabb tagjának a figyelme már 2002-ben az Erdélyi Református Egyházkerület munkájára irányult. Mivel életeleme, hogy a fiatalokkal foglalkozzék, nem mindennapi kihívást látott az IKE által szervezett ifjúsági programban.

Az ITT-OTT után az Ohio állambeli Adában beszéltek meg a részleteket. A helyi gyülekezetet arra biztattam, hogy vállalják fel az 2015-ös angol gyerektábort, és szervezzék közösen az erdélyiekkel. Hosszas készülődés után alakult ki az amerikai fiatalok csapata. A modern technika eszköztárának köszönhetően folyamatos és rendszeres volt a „találkozás” nyolc-kilenc hónapon át. Az együttműködés voltaképpen azzal függ össze, hogy Ludányi Panni néni minden évben önkéntesen visszajár a táborainkba. Az én tavalyi látogatásom pedig újabb mérföldkővé válhatott a kapcsolatunkban. Hiszen nagyszerű lehetőség az, amikor egy erdélyi fiatal mesélhet az IKE-ről, a református ifjúsági szervezet mai terveiről, programjairól – képek és videók segítségével. Merthogy a személyes tapasztalatot semmi sem tudja pótolni.

Hazatérésem után a felkészülés kis csoportokban, több helyszínen egyszerre folytatódott. A tábor keresztyén értékekre épül, és ezeket az IKE által képviselt értékeket – az angol nyelv elsajátítása mellett – előtérbe helyezük a tábori programok ideje alatt is. Minden reggel angol nyelvű áhítattal kezdünk, beszélgetések során az amerikai és az erdélyi fiatalok is a saját hitük megéléséről beszélgethetnek. Továbbá hangsúlyt fektetünk egymás kultúrájának, szokásainak a megismerésére, miközben a sportolást és a közös játékokat sem hanyagoljuk el. Az eltérő kultúrák találkozása igen erősen érzékelhető a táborban. Ugyanakkor az esti kiscsoportos megbeszélések, az aznapra való visszatekintés és közös imádkozás lélekben is erősíti a táborozókat. Ami a legkellemebb, hogy ezekben a táborainkba nemcsak az egyházközei fiatalok jönnek el, hanem olyan fiatalok is, akik a megkeresztelésük óta nem találkoztak az egyház és a hit közvetlenebb fogalmával.

Szabó Pál Péter teológiai hallgató, az Erdélyi IKE önkéntese így vélekedik a tábor hatásáról: „Mint már negyedik éve angol nyelvű táborok szervezésében részt vállaló önkéntes, elmondhatom, hogy számomra azért is jó és hasznos ez a tábor, mert általa egyre hatékonyabb lehetek a gyerekek és fiatalok között végzett munkámban, szolgálatomban. A közösség számára azért tartom fontosnak az Erdélyi IKE angol táborait, mert a gyerekek/fiatalok, amellyel, hogy a tábor ideje alatt megszerzett, tovább gyarapított angol nyelvtudást felhasználják tanulmányaikban, a vendég önkéntesek szolgálata révén szélesedhet az egyházzal kapcsolatos látókörük, kialakulhat, tovább fejlődhet Istennel való kapcsolatuk. Reméljük, hogy Isten Igéjének jelenléte és a belőle való táplálkozás, ami táboraink fontos alappillére, aktívan járul hozzá a gyermekek, fiatalok lelki, személyiségbeli növekedéséhez.”

Tussay Szilárd